

Nikola Jakšić

In memoriam Željko Rapanić*

Odjel za povijest umjetnosti
Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. 2
HR - 23000 Zadar

Nekrolog / Obituary
UDK / UDC: 929:012]Rapanić, Ž.
902-05Rapanić, Ž.
DOI: 10.15291/ars.2936

SAŽETAK

U sjećanje na Željka Rapanića koji je preminuo na Badnjak 2018. godine, autor donosi pregled njegova plodonosna profesionalnog života kojim je ostavio trajan pečat u hrvatskoj znanstvenoj historiografiji.

Ključne riječi: Željko Rapanić, in memoriam

ABSTRACT

In memory of late Željko Rapanić who passed away on Christmass 2018, author brings the survey of this scholar's fruitful professional life that has left a longlasting impact on Croatian historiography.

Keywords: Željko Rapanić, in memoriam

Na Badnjak 2018. u 87. godini života, preminuo je Željko Rapanić, znanstvenik koji je svojim doprinosima znatno unaprijedio spoznaje o kasnoantičkoj i ranosrednjovjekovnoj civilizaciji na hrvatskoj obali Jadrana. Rodio se u Splitu 26. listopada 1932. godine. U rodnome je gradu stekao osnovno obrazovanje gdje je i maturirao u Klasičnoj gimnaziji 1950. godine. Iste godine u Zagrebu upisuje studij povijesti umjetnosti i povijesti. Nakon što je diplomirao, 1. listopada 1957. godine, postavljen je za kustosa srednjovjekovne zbirke u Arheološkome muzeju u Splitu. Na tome je radnome mjestu proveo najveći dio svojega radnog vijeka, pa je 1971. godine izabran za ravnatelja muzeja, a tu je dužnost obnašao do 1980. godine. Uskoro je, 1982. godine, na Filozofskome fakultetu u Zagrebu obranio doktorsku disertaciju pod naslovom *Razvitak skulpture u Dalmaciji od 6. do 9. stoljeća*. Iste je godine na zagrebačkome Filozofskom fakultetu započeo održavati nastavu iz kolegija povezanih s ranosrednjovjekovnom umjetnosti, a ta će njegova aktivnost potrajati do 1989. godine. U tome je razdoblju održavao nastavu i na poslijediplomskim studijima: onome pod nazivom Kultura istočne obale Jadrana koji se odvijao u sklopu aktivnosti Centra za poslijediplomske studije u Dubrovniku i na poslijediplomskome studiju Arhitektonskoga fakulteta iz Zagreba pod nazivom Graditeljsko nasljeđe, koji se održavao u Splitu.

Još 1983. godine napustio je službu u Arheološkome muzeju u Splitu te biva zaposlen u svojstvu savjetnika u splitskome Zavodu za zaštitu spomenika kulture. Godine 1989. postaje ravnateljem te ustanove i na tome se mjestu zadržao do 1994. godine. Tada prelazi na službu u Institut za Arheologiju u Zagrebu gdje biva konačno umirovljen 2001. godine u svojstvu znanstvenoga savjetnika.

Znanstvene je radove počeo objavljivati 1958. godine, a među njima su zapaženi oni u kojima obrađuje bogatu zbirku ranosrednjovjekovne skulpture u Arheološkome muzeju u Splitu te korpus splitskih ranosrednjovjekovnih epigrafičkih spomenika. Bio je prvi autor koji je tu građu obradio sistematski i cjelovito. Upravo su ranosrednjovjekovni epigrafički spomenici na Jadranu postali njegovom trajnom preokupacijom, a među njima svakako valja spomenuti one koji se odnose na natpise s ubilježnim imenima hrvatskih vladara, primjerice kneza Branimira ili pak kraljice Jelene, a jednako tako i one na kojima su uklesane uspomene na splitske biskupe ili pak gradske priore tijekom ranoga srednjeg vijeka. Punih šezdeset godina Rapanić je bio nazočan u znanstvenoj literaturi koju je obogatio za oko 300 naslova različita karaktera. Pored nekoliko knjiga o kojima će još biti riječi, u njegovu se opusu ističu

ponajprije znanstvene rasprave, a zatim i brojni stručni radovi. Valja im pribrojiti natuknice u enciklopedijama, vodiče te osobito brojne recenzije. Često je surađivao kao autor u dnevnim novinama i tjednicima. Istaknuo se pritom i u ulozi urednika različitih stručnih i znanstvenih izdanja te valja naglasiti da je u razdoblju od 1974. do 1981. uređivao *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* (*Bulletino di archeologia dalmata*) te *Izdanja hrvatskog arheološkog društva* koji je s prekidima uređivao od 1975. do 1989. godine. Nezaobilazan je njegov doprinos u časopisu *Starohrvatska prosvjeta* u kojemu je bio dugogodišnji član uredništva, a u razdoblju od 1997. pa do 2003. nekoliko je brojeva priredio kao stručni urednik. „Bilo je to”, kako ističe u Rapanićevoj biografiji Ivan Basić, „zlatno doba’ ovog cijenjenog časopisa, čiji su brojevi tada označili početak stasanja jedne historiografske generacije u Hrvatskoj, afirmirajući mlade istraživače koji su danas vodeće ličnosti u svojim strukama”. Bio je članom uredništva i drugih stručnih časopisa: *Godišnjak zaštite spomenika kulture – Zagreb*, *Kulturna baština – Split*, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva – Zagreb* te *Makarsko primorje – Makarska*. Sudjelovanje u uređivanju knjiga i časopisa doživljavao je kao posebnu dužnost koje se uvijek rado prihvaćao. Priredio je izbor iz bogate ostavštine Lovre Katića pod naslovom *Rasprave i članci iz hrvatske povijesti*, a bio je i urednikom knjige N. Klaić *Trogir u srednjem vijeku*. U okviru te aktivnosti valja svakako istaknuti i *Disputationes Salonitanae* kao akte međunarodnoga znanstvenog skupa održanog u Splitu 1970. godine. Bio je među svojim kolegama vrlo cijenjen, stoga je bio biran za predsjednika Hrvatskoga arheološkog društva u razdoblju od 1973. do 1980. godine i tijekom toga se vremena istaknuo u organizaciji godišnjih znanstvenih skupova u kojima se zrcali arheološka problematika pojedinih hrvatskih regija: Like, sjeverne Hrvatske, neretvanskoga prostora, srednje Dalmacije, Zagrebačkoga kraja, kvarnerskih otoka i konačno Cetinske krajine. Kao rasni znanstvenik, Rapanić je sudjelovao na brojnim znanstvenim skupovima u zemlji i inozemstvu, a valja posebno naglasiti da je bio i sudionikom prvoga znanstvenog skupa u organizaciji Centra za kasnu antiku i srednji vijek, pa je njegov prilog pod naslovom *Il patrimonio dell'Antichità nella paleogenesi dell'Adriatico orientale nell'Alto medioevo: proposte per considerazioni ulteriori e approfondite*, objavljen u prvome broju časopisa HAM (1995) 7–15. Upravo je njegov prilog, dakle, prvi u nizu stotina rasprava objavljenih u narednih 24 volumena.

Arheološki muzej u Splitu u kojemu je dugo djelovao, ustanova je koja je od svojega osnutka u prvoj polovini 19. stoljeća tijesno povezana ponajprije uz antičku Salonu, nesporno najvažniji i arheološkim nalazima najbogatiji lokalitet na istočnoj obali Jadrana. Stoga je posve logično da je Rapanićev znanstveni interes bio neprestano povezan s ovim lokalitetom, koji je, kao što je dobro poznato, tek dijelom arheološki istražen. Veću je pritom pažnju usmjeravao onim salonitanskim spomenicima koji su upućivali na urbanitet i kulturnu baštinu kasnoantičke Salone, koja je svoja posljednja stoljeća proživjela kao važno kršćansko središte, obilježena uspomenama na svoje vlastite mučenike. Oni su počivali na kršćanskim grobljima uokolo grada, a častilo ih se na mjestima njihova ukopa jednako kao i u sklopu monumentalnoga biskupskog kompleksa kojega karakteriziraju dvije velike i raskošno opremljene bazilike (*geminae*) s prigradenom krstionicom i episkopijem. No antička je Salona tijekom 7. stoljeća opustjela pa se njezin život ugasio. Zato su Salonitanci pred nedaćama koje su ih u to doba zadesile potražili sigurnije boravište na nedalekoj, čvrstim zidinama zaštićenoj lokaciji gdje je oko godine 300. sagrađena velebna palača rimskoga cara. Dva neizmjereno važna antička građevinska kompleksa, Salona i Dioklecijanova palača, u neposrednome su susjedstvu, pa su stoga i upućeni jedan na drugoga. Salonitanci sklonjeni u Dioklecijanovoj palači postat će stoga središnjom preokupacijom Rapanićeva zanimanja. Naime, tu se na uskome prostoru otvaraju neizmjerne mogućnosti propitivanja onih tema koje su povezane s tranzicijom iz

antike u srednji vijek. Riječ je ne samo o fizičkoj nego još više o tranziciji u kulturno-povijesnome smislu. Transformacija antičkoga svijeta u onaj novi, srednjovjekovni tema je koja posljednjih desetljeća zaokuplja brojne istraživače i koja u suvremenoj europskoj historiografiji gotovo dominira kada je riječ o antici i srednjemu vijeku. U hrvatskoj je historiografiji upravo Rapanić jedan od pionira koji su te probleme stavili u fokus svojega zanimanja. Dakako, fizička i svaka druga povezanost antičkoga grada, u ovome slučaju Salone i srednjovjekovnoga joj nastavljaju Splita (sapetoga kasnoantičkim zidinama) idealna su cjelina koja se rasnome istraživaču kakav je bio Rapanić naprosto nameće kao izazov. To se zrcali već u prvoj Rapanićevoj knjizi pod naslovom *Predromaničko doba*, Split 1987. Pritom je zanimljivo primijetiti kako je Rapanić stilskim pojmom (predromanika) označio povijesno vrijeme, ono između antike i srednjega vijeka, dajući ujedno čitatelju na znanje da je to doba bolje i lakše sagledati i spoznati kroz sačuvanu spomeničku baštinu nego kroz uobičajene povijesne izvore (onih rukopisnih), kojih gotovo da i nema. Rukopisna građa, ako i postoji, nastala je uglavnom poslije ranoga srednjeg vijeka, pa ako se i referira na davno vrijeme, vrlo je upitne kakvoće. No opet je Split, kao sredina u kojoj je Rapanić djelovao, iznjedrila dragocjenoga srednjovjekovnog kroničara, ponajboljega na hrvatskome prostoru, splitskoga arciđakona Tomu. On se pak okušao u tumačenju rane povijesti svojega Splita, što je svakako iznimka na prostoru istočne obale Jadrana, odnosno svojevrstan privilegij kojega su lišeni primjerice Zadar, Trogir ili Dubrovnik. Pogodnosti povijesnoga ambijenta u kojemu su Salona, Dioklecijanova palača i iz nje izrasli Split, a protumačeni u rukopisu domaćega učenog arciđakona Tome u 13. stoljeću, Rapanić je na najbolji mogući način iskoristio. Uspio je rekonstruirati povijesno prostornu sliku svoje mikroregije i svojega rodnog grada Splita u onim vremenima koja i danas nazivamo ponešto nespretno, „tamnim stoljećima”. Svoje spoznaje i razmišljanja o tome kako je rastao i kako se razvijao Split kroz duži period, od naseljavanja palače na izmaku antike pa do 13. stoljeća, razložio je u knjizi pod naslovom *Od carske palče do srednjovjekovne općine*.

U svojoj knjizi pod naslovom *Dalmatinski grad i zaleđe u ranom srednjem vijeku*, Split 2017., Rapanić sažima svoja ukupna razmišljanja o kulturno-povijesnim problemima na istočnoj obali Jadrana tijekom ranoga srednjeg vijeka. Naime, dalmatinski grad koji je u fokusu Rapanićevih istraživanja nije samo okrenut Jadranu i njegovim plovnim putovima, već još više njegovu zaleđu s kojim je u stalnoj interakciji. U vrijeme seoba naroda, etnička se struktura u zaleđu dalmatinskoga grada mijenja, a uspostava odnosa s došljacima u zaleđu složen je i dugotrajan proces. Upravo je tim temama Rapanić posvetio svoju posljednju knjigu o toj, u hrvatskoj historiografiji trajno živućoj problematici, koja zadire u sama izvorišta nacionalne povijesti. Njegov tekst, pritom, nerijetko poprima polemički ton.

Za svoj plodonosan znanstveni rad primio je različita priznanja: Nagradu za znanost Slobodne Dalmacije (1988.), Godišnju nagradu za znanost Grada Splita (1989.), državnu, Strossmayerovu nagradu za znanost (2001.) dijeli s grupom suradnika na važnome projektu Hrvati i Karolinzi, zatim nagradu Hrvatskoga arheološkog društva „Šime Ljubić” (2003.), Nagradu za životno djelo Grada Splita (2007.) te životnu nagradu Hrvatskoga arheološkog društva „Frane Bulić” (2008.). Za osobite zasluge u kulturi odlikovan je Redom Danice hrvatske s likom Marka Marulića (1997.).

Skupina najbližih kolega i prijatelja priredila je u njegovu čast zbornik radova (*Festschrift*) pod naslovom *Munuscula in honorem Željko Rapanić* koja je tiskana kao peta u seriji *Dissertationes et Monographiae*, Međunarodnoga istraživačkog centra za kasnu antiku i srednji vijek u Motovunu, Sveučilišta u Zagrebu 2012. godine.

* Autor Nikola Jakšić izvorno je objavio nekrolog In memoriam di Željko Rapanić u časopisu Hortus artium medievalim, vol. 25, No. 1, Zagreb-Motovun, 2019, 10–12.